

Nekaj osnov etične vzgoje

✍ Silvo Šinkovec

V tem prispevku opozarjam na pomen vrednot v motivacijskem krogu, na področja vzgoje za vrednote, ravni moralnega razvoja in elemente moralne presoje.

Posvet o izkušnji poučevanja DDE

“**N**e smemo zanemariti vzgojnih in drugih razsežnosti vzgojno-izobraževalnega dela, kot so: razvijanje učnih in delovnih navad ter vztrajnosti učenecv, strpnost, spoštovanje, medsebojna pomoč, solidarnost, skrb za okolje, poznavanje in spoštovanje medgeneracijskih razlik ipd. Učencem je treba nuditi oporo pri njihovem osamosvajanju in prevzemanju odgovornosti za svoja ravnanja, voditi jih je potrebno k oblikovanju samostojne in odgovorne osebnosti, ki bo pripravljena in sposobna svoje znanje uporabiti tako, da bo prispevala k razvoju celotne družbe. Izobraziti in usposobiti jih je potrebno za razumevanje področja etičnega kot specifično človeškega položaja v svetu, za reflektiranje tradicionalnih in novih etičnih vprašanj ter za sprejemanje odločitev” (Bela knjiga, 2011: 26).

Poudarki v Beli knjigi so odlične smernice za učitelje, ki poučujejo predmet Državljska in domovinska vzgoja ter etika (DDE). Učiti se živeti v skupnosti in oblikovati zdrave skupnosti je eden od štirih stebrov vzgoje in izobraževanja v Unescovem dokumentu *Učenje: skriti zaklad*. Zdrave skupnosti nastajajo, če jih sestavljajo zdravi posamezniki. Zdrava skupnost pomeni zdrave, urejene medosebne odnose. Etika kot filozofska veda raziskuje človekovo vedenje. Kako naj se

ravnamo ali kako moramo ravnati, da bomo živeli prav, da bomo ustvarjali spoštljive odnose in varno okolje za vse? To je velik izziv za sodobno šolo in celotno družbo.

Uredništvo revije Vzgoja je skupaj z Inštitutom Franca Pedička pripravilo posvet *Kakšne so izkušnje poučevanja predmeta Državljska in domovinska vzgoja ter etika*. Kljub temu, da je gradiva na to temo veliko¹, se nam je zdelo prav, da pogovor nadaljujemo. Zanimale so nas izkušnje učiteljev in teoretične podlage za poučevanje tega predmeta. Odprlo se je veliko vprašanj, mnogo preveč za poldnevno razpravo. Iz pogovora je nastalo nekaj člankov. Prepričani smo, da bodo pomagali pri razmisleku, kako uresničiti cilje, ki so zapisani v Beli knjigi in učnem načrtu.

Struktura osebnosti

Osebnostno strukturo lahko delimo na idealni in realni jaz. Idealni jaz predstavljajo osebne in družbene vrednote. Vrednote so smernice za življenje in pomoč pri osmišljanju le-tega. Idealni jaz teži k samopreseganju preko ponotranjenih vrednot. Resnični jaz igra dvojno vlogo. Njegov zavedni del sledi ponotranjenim vrednotam, nezavedni del pa izraža težnje podzavestnih drž in potreb, ki sledijo bolj ‘pomembnemu za posameznika’, torej bolj intuitivni-čustveni presoji kot pa razumski presoji in ‘pomembnemu samemu po sebi’. Motivacijski sistem poganjajo vrednote in potrebe. Središčne imajo večjo moč pri odločanju. Od tega je odvisno, ali človek išče resnično dobro ali pa to, kar je le navidezno dobro. V drugem primeru je pod videzom vrednote v ozadju skrita potreba, ki ne vodi k samopreseganju. Vzgoja za vrednote je torej ključni sestavni del pri oblikovanju “samostojne in od-

govorne osebnosti, ki bo pripravljena in sposobna svoje znanje uporabiti tako, da bo prispevala k razvoju celotne družbe”. Etična vzgoja naj pomaga oblikovati osebno lestvico vrednot in pripadnost skupnosti z vrednotami (“strpnost, spoštovanje, medsebojna pomoč, solidarnost, skrb za okolje”). Pouk DDE je tesno povezan z drugimi predmeti in z vzgojnim načrtom šole.

Področja vzgoje za vrednote

Priporočilo² takratnega Ministrstva za šolstvo za oblikovanje vzgojnega načrta v osnovnih šolah opozarja na več ravni vzgoje za vrednote, ki so zanimive tudi za učitelje etike.

Kognitivna raven³: pomembno je, da učenci vrednote spoznavajo in razumejo, kaj pomenijo, zato naj starši in učitelji utemeljujejo pomen in smisel vsake vrednote.

Doživljajska raven⁴: ni dovolj vrednote spoznati, učenci jih morajo doživeti in čutiti posledice svojega ravnanja. Preko doživljanja lahko razvijajo empatijo do drugih ter odgovoren odnos do narave.

Motivacijska ali konativna raven: gre za raven volje. “Vrednote so v polnem smislu razumljene in osebno sprejete, ko začno dejavno vplivati na odločitve in delovanje, zato je pomembno spodbujati ravnanje v skladu z vrednotami (v konkretnih vzgojnih situacijah, v okviru organiziranih dejavnosti učencev, v akcijah v lokalnem okolju)” (priporočilo). Ob reflektiranju odločitev v konkretnih situacijah rasteta moč zavedanja, kaj vpliva na odločitev, zakaj odstopamo od želenega vedenja, in moč, da se odločamo v skladu z vrednotami.

Odnosna raven: vrednote najbolj čutimo in doživljamo v odnosih, učen-

ci jih spoznavajo in doživljajo v odnosih v družini in v šolski skupnosti. Veliko učenja poteka preko posnemanja, zato je pomemben zgled. Ko starši, učitelji in drugi za otroke pomembni odrasli delujejo v skladu z vrednotami, učence najbolj prepričajo o pomenu vrednot.

Metodična raven: vsako učenje je bolj uspešno tudi zaradi uporabe

man (1958) je opozoril na tri osnovne motive moralnega vedenja in s tem določene ravni razvoja.

Najnižja raven moralnega vedenja je **podrejanje**. Zakona se držimo, ker pričakujemo nagrado oziroma nas je strah kazni.

Druga raven je **poistovetenje**. Ker oseba avtoritete (starši, učitelji, druge pomembne osebe) sprejema

Kaj lahko opazujemo pri moralnem ravnanju?

Za učitelje etike je zelo pomembno še eno vprašanje. Kaj je 'moralno dejanje'? Na katere procese pomislimo, ko govorimo o moralnem dejanju? Poglejmo si štiri vidike moralnega ravnanja (glej Hoffman, 1970).

Moralna presoja. Za moralno delovanje moramo razumeti moralno dilemo okoliščin, v katerih se znajdemo. Kaj je problem in kako ga rešimo? Katere vrednote so v igri in kakšne so posledice, če ne bomo ravnali prav? **Zmožnost upora skušnjavi.**

Vsi se znajdemo pred skušnjava, da se ne bi držali zakona, pravila, dogovora, dane besede, da ne bi ravnali v skladu z vrednotami, da ne bi delali, kar je prav. Skušnjava je mikavnost in obljuba koristi, ki ga prinaša prestop (prisvajanje denarja, uveljavljanje svoje pomembnosti na račun drugih, potvarjanje rezultatov – šolske ocene, športni dosežki, užitek ob pretiranem prehranjevanju itd.). Moralna moč je sposobnost, da se upremo skušnjavi. Zato je ključnega pomena, da se učenci učijo počakati in odložiti takojšnjo zadovoljitev potrebe. S tem se krepi moč volje in notranja svoboda. Tak

človek lahko reče 'ne' raznim skušnjavam, kot je na primer zasvojenost (cigarete, alkohol, droga, spolnost, igre na srečo itd.). Naloga moralne vzgoje je tudi, da mlade opogumlja, da se vadijo v upiranje skušnjavi. **Čut za krivdo.** Znak čustveno zrele osebe je tudi razvit čut za krivdo. Ko storimo slabo dejanje, npr. ukrademo 50 EUR, čutimo krivdo, ker je to v skladu z našim napačnim ravnanjem. Če krivde ne čutimo, je z našimi občutki nekaj zelo narobe. Občutek za krivdo se je pokvaril, v razvoju osebnosti je šlo nekaj narobe. Ko človek stori slabo dejanje, čuti, da je bilo slabo; zaveda se negativnih posledic zase ali za druge. Za razvoj osebne odgovornosti je zelo pomembno, da človek čuti krivdo, ko stori moralno slabo dejanje. To čutenje

Foto: Marko Hrovat

uspešnih metod poučevanja. Tako je tudi z vzgojo za vrednote. Šola naj uporablja različne metode, priložnosti in situacije za razvijanje samostojnega moralnega presojanja in čuta osebne odgovornosti ter aktivnega moralnega delovanja.

Raven moralne zrelosti

Moralna zrelost je cilj etične vzgoje. Iz vsakdanjega življenja vemo, da so eni ljudje moralno zelo čuteči, drugi moralno neobčutljivi, nerazviti, otopeni. Kohlberg je natančno raziskoval stopnje moralnega razvoja. Ni dovolj, da se oseba drži dogovorov, zakonov in vrednot; pomembno je tudi, zakaj se jih drži. Vprašanje zrelosti je notranja motivacija moralnega vedenja. Kel-

pravila, jih sprejemajo tudi osebe, ki so se z njimi poistovetile. Močan moment vzgoje je imitacija, posnemanje, zgled.

Tretja raven je **ponotranjenje**. Oseba ravna etično zaradi dobrega samega. Te osebe so prepričane, da je prav biti pošten, ravnati pravično, ne lagati in ne krasti itd., zato tako tudi ravna. Vrednote so ponotranjene (internalizirane), postale so središče, del lastne kulture. Gre za notranjo osebno motivacijo, ki je osnova za avtonomno in svobodno etično ravnanje. Tak človek je prišel do spoznanj, da je družba sestavljena iz urejenih odnosov, zato si je treba te cilje v življenju tudi postavljati in jih vzeti resno, za svoje. Več ko je ljudi v družbi s to stopnjo moralnega razvoja, bolj etična postaja.

je povezano z empatijo, s čutenjem drugega. Če človek tega čuta nima, je nezrela osebnost. Prikrajšan je za svobodo, odgovornost, samostojnost, ustvarjalnost in srečo.

Izpoved. Ko je slabo (nemoralno) dejanje storjeno, ga človek lahko prizna ali utaji. Priznati dejanje pomeni hkrati sprejeti odgovornost in posledice. Na takšno osebo se lahko zanesemo, z njo radi sodelujemo, ob njej čutimo gotovost. Če človek dejanja ne prizna, tudi ne sprejme svoje odgovornosti in posledic svojih dejanj.

Moralno ravnanje se torej uresničuje v jasnih držah. Biti moralen pomeni biti odgovoren, samostojen in svoboden. Svoboda izvira iz notranjosti, iz notranje moči upora skušnjavi in iz spoznanja resnice, ki osvobaja in osrečuje. ■

Opombe

1. Npr.: *Zbornik posveta Državljanska in domovinska vzgoja* (ur. Andreja Barle Lakota, Erika Rustja; posvet sta leta 2005 organizirala Ministrstvo za šolstvo in Državni svet); *Analiza stanja na področju državljanske vzgoje v Sloveniji* (Aleksandra Radović, Tomaž Pušnik, 2011, Fakulteta za družbene vede). Veliko gradiva je tudi na spletnih straneh.
2. Priporočila o načinih oblikovanja in uresničevanja vzgojnega načrta osnovne šole, avgust 2008, MŠŠ.
3. Kohlberg je stopnje moralnega razvoja gradil na ravni kognitivne presoje.
4. Kristiansson poudarja pomen čustev za moralni razvoj.

Literatura

- Bela knjiga o vzgoji in izobraževanju* (2011). Ljubljana: Ministrstvo RS za šolstvo in šport.
- Delores, Jacques (1996): *Učenje: skriti zaklad: poročilo Mednarodne komisije o izobraževanju za enaindvajseto stoletje, pripravljeno za Unesco*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport.
- Hofman, Martin L. (1970): *Moral Development Psychology*. V: Mussen, P. H.: *Carmichael's manual of Child Psychology*, vol. II. New York: Wiley and Sons.
- Kelman, H. C. (1958): Compliance, Identification and Internalization: three processes of attitude change. V: *Journal of Conflict Resolution*, 2, 51–60.
- Kristiansson, Kristjan (2010): *The Self and Its Emotions*. Cambridge: Cambridge University press.
- Šinkovec, Silvo (1996): Ego funkcija – avtonomno ravnanje z vidika vrednot. V: *Vzgoja za vrednote*. Zbornik. Ljubljana: Državljanski forum, Družina. Str. 87–107.
- Šinkovec, Silvo (2001): Moralni čut. V: *Vzgoja*, leto III, št. 12, str. 1.

Kako poučevati etične vsebine danes

✍ Janez Vodičar

Kakor koli odgovorimo na naslovno vprašanje, je edini uradni šolski predmet v Sloveniji, ob katerem lahko pogledamo, kako naj bi se to delalo, Državljanska in domovinska vzgoja ter etika (DDE). Uspešnost doseganja tega pouka se bo pokazala šele čez nekaj let, ko bodo učenci prevzemali odgovorne družbene vloge.

Potem, ko novi učni načrt za DDE našteje znanje, ki naj bi ga učenci pridobili v času dvoletnega

izobraževanja, pravi: "Predmet pri učencih spodbuja razvoj veščin:

- presoje družbenih in etičnih dilem in vprašanj,
- komuniciranja in argumentiranja v kontekstu demokratičnega javnega prostora,
- obveščenega, kritičnega, konstruktivnega in angažiranega družbenega delovanja,
- vseživljenjskega izobraževanja."

Čeprav se zdi, da je novi učni načrt bolj usmerjen v kognitivne vrste znanja in manj v samo pridobivanje zaželenih veščin, je iz navedenega razvidno, da so cilji še vedno ostali tudi vzgojno naravnani. Pri tem nastane težava, da je te cilje nemogoče ustrezno preveriti po pričakovanih šolskih

normativih. Uspešnost doseganja tega pouka se bo pokazala šele čez nekaj let, ko bodo učenci prevzemali odgovorne družbene vloge.

Uporabnost znanja pri DDE

Pred dilemo o 'uporabnosti' pridobljenega znanja so tudi drugi učitelji. Še posebej, ker vedno bolj pogosto slišimo kritiko srednješolskih profesorjev na račun dela v osnovni šoli. Npr. učitelj matematike ne more vedeti, ali bo znanje o ulomkih, ki ga je učenec pridobil v osnovni

Foto: Matej Hožjan